

پژوهشی در باب

اسرائیلیات در تفاسیر قرآن

شماره ثبت ۱۷۸۰
تاریخ ۳ / ۱۰ / ۱۳۸۱

دکتر محمد تقی دیاری

فهرست مطالب

۱۱ □ پیش‌گفتار

مقدمه

۱۵ موضوع تحقیق
۱۶ ضرورت تحقیق و اهداف آن
۱۷ روش، تاریخچه و منابع تحقیق
۱۸ موانع و مشکلات تحقیق

فصل اول

دانش تفسیر؛ روش‌ها و منابع

۲۱ مقدمه
۲۲ روش‌ها
۲۴ منابع
۲۴ منابع تفسیری شیعه
۲۵ منابع تفسیری اهل سنت
۲۹ ویژگی‌ها
۳۱ ضعف‌ها

فصل دوم قرآن و دیگر کتاب‌های آسمانی

۳۷	مقدمه
۳۸	تورات و انجیل از نگاه قرآن کریم
۴۰	گزارش‌های قرآن کریم دربارهٔ یهود
۴۱	ویژگی‌های یهود در قرآن کریم
۴۳	شواهد قرآنی دربارهٔ احکام و معارف تورات
۴۳	حکم وجوب روزه
۴۴	حلیت همهٔ غذاهای پاک برای بنی اسرائیل
۴۵	حکم قتل نفس
۴۶	حکم زناى محصنه
۴۷	حکم قصاص
۴۸	بشارت ظهور پیامبر (ص) در کتاب‌های آسمانی پیشین
۵۰	وعدهٔ حق خداوند در تورات و انجیل و قرآن
۵۱	مژدهٔ وراثت زمین
۵۲	تشابه و تمایز داستان‌های قرآن و عهدین
۵۳	وجوه تشابه
۵۷	وجوه تمایز
۵۸	شبههٔ خاورشناسان دربارهٔ منابع قرآن
۶۲	نقد و نظر
۶۶	یادآوری پاره‌ای از نکات

۷۸ ورود اسرائیلیات به تفسیر قرآن کریم
۸۵ زمینه‌ها و انگیزه‌های گسترش اسرائیلیات
۸۲ زمینه‌ها
۸۲ الف. ارتباط مسلمانان با اهل کتاب
۹۰ ب. عظمت علمی اهل کتاب
۹۲ ج. وجوه اشتراک متون دینی یهود با قرآن کریم
۹۴ د. اسطوره‌گرایی و حس کنجکاری مسلمانان
۹۵ انگیزه‌ها
۹۵ الف. حذف اسناد روایات و خوشبینی به اهل کتاب
۹۹ ب. کینه‌توزی و سوء نیت یهود
۱۰۳ ج. ممنوعیت نگارش و نقل حدیث
۱۰۶ د. میدان دادن دستگاه خلافت به داستان‌سرایان

فصل چهارم

چهره‌های پدید آورنده اسرائیلیات

۱۱۷ عناصر اصلی پیدایش اسرائیلیات
۱۱۸ ۱ - عبدالله بن سلام
۱۲۱ ۲ - کعب الاحبار
۱۲۳ تهدید خلیفه دوم نسبت به کعب الاحبار
۱۲۵ کعب الاحبار و اندیشه جسمانیت خداوند و رؤیت او
۱۲۵ ۳ - وهب بن منبه
۱۲۸ ۴ - تمیم بن اوس داری
۱۲۹ اسلام آوردن تمیم
۱۳۱ داستان جناسه و تمیم داری
۱۳۳ ۵ - عبدالملک بن جریج
۱۳۵ راویان اثرپذیر از دانش‌مندان اهل کتاب

۱۳۵.....	۱. عمر بن الخطاب.....
۱۳۷.....	۲. عبدالله بن عمر بن الخطاب.....
۱۳۸.....	۳. عبدالله بن عمرو بن العاص.....
۱۴۱.....	۴. ابوهریره.....
۱۴۵.....	۵. مجاهد بن جبر مکی.....
۱۴۸.....	۶. محمد بن کعب قرظی.....
۱۴۹.....	۷. مقاتل بن سلیمان.....
۱۵۱.....	۸. محمد بن اسحاق.....

فصل پنجم

بررسی دلایل پذیرش و یا عدم پذیرش روایات اهل کتاب

۱۵۵.....	نقد و بررسی ادله.....
۱۵۵.....	نقد و بررسی ادله قرآنی.....
۱۶۴.....	نقد و بررسی ادله روایی.....
۱۶۴.....	روایات دال بر جواز.....
۱۸۵.....	روایات دال بر عدم جواز.....
۱۷۶.....	اقسام اسرائیلیات و حکم آنها.....
۱۷۹.....	معیارها و شیوه‌های ارزیابی روایات.....
۱۸۲.....	لزوم عرضه روایات بر قرآن کریم.....
۱۸۴.....	عرضه روایات بر اخبار عامه.....
۱۸۵.....	واکنش اهل بیت (ع) در برابر اسرائیلیات.....
۱۸۶.....	واکنش امام علی (ع).....
۱۸۷.....	واکنش امام سجاد (ع).....
۱۸۷.....	واکنش امام باقر (ع).....
۱۸۸.....	واکنش امام صادق (ع).....
۱۸۷.....	واکنش امام رضا (ع).....

۱۸۸	واکنش یاران پیامبر (ص) و اهل بیت او (ع)
۱۸۹	عبدالله به عباس
۱۹۱	عبدالله بن مسعود
۱۹۲	حَدِيثُ بِنِ يَمَان
۱۹۲	ابوذر غفاری
۱۹۳	خَبَابِ بِنِ أَرْت

فصل ششم نقد و بررسی اسرئیلیات در تفاسیر

۱۹۵	مقدمه
۱۹۹	نمونه‌هایی از روایات اسرئیلی
۱۹۹	رعد و برق
۲۰۲	آفرینش حوّا
۲۱۰	تشخیص ختی از طریق شمارش دنده‌ها
۲۱۱	شجره ممنوعه
۲۱۶	معرفی زن به عنوان عنصر گناه!
۲۱۹	داستان ذبح گاو بنی اسرائیل
۲۲۴	داستان هاروت و ماروت
۲۲۹	بنای کعبه و بیت المقدس
۲۳۴	افسانه عوج بن عنق و عمالقه
۲۳۹	روزهای آفرینش و آسایش خداوند!
۲۴۲	افسانه شرک آدم و حوّا
۲۴۴	افسانه سرایی درباره حضرت یوسف (ع)
۲۵۰	افسانه سرایی درباره حضرت ادریس (ع)
۲۵۳	ازدواج پیامبر (ص) با زینب بنت جحش

۲۵۹.....	ذبیح الله، اسماعیل یا اسحاق؟
۲۶۴.....	افسانه‌سرایی درباره حضرت داود (ع)
۲۶۹.....	افسانه‌سرایی درباره حضرت سلیمان (ع)
۲۷۴.....	افسانه غرائب و آیات شیطانی

خاتمه

۲۸۱.....	دست آوردها
۲۸۲.....	پیشنهادها
۲۸۳.....	□ فهرست منابع

پیش‌گفتار

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا (۱)

[ای پیامبر!] آن داستان از خبرهای غیبی است که ما آن را به تو وحی کردیم؛ تو و قومت، قبل از این، آن را نمی‌دانستید.

با ظهور آیین جهانی اسلام و درخشش قرآن کریم، کتاب هدایت همگانی، از گوشه و کنار سرزمین وحی، مکه معظمه، و پس از آن، مدینه منوره، تلاش‌های بسیاری برای نابودی و یا ایجاد انحراف در دعوت الاهی پیامبر اکرم (ص) آغاز شد؛ نغمه‌های شومی که برای محرف جلوه دادن قرآن کریم و یا تنزل جایگاه والای کلام الاهی به ساحت کلام و اندیشه بشری در سطح بافته‌ها و ساخته‌های ذهن آورنده پیام، سحر و جادو، افسانه‌ها و اسطوره‌های پیشینیان، سخنان فریبنده و شاعرانه و چیزهایی از این دست انجام گرفت تا جاذبه کلام الاهی را در اعماق جان انسان‌های شیفته حقیقت و مخاطبان راستین قرآن کریم بی‌رنگ سازد؛ ولی آنان به لطف الاهی و امدادهای غیبی حضرت ربوبی، از آن همه تلاش مذبوحانه طرفی نبستند؛ زیرا ذات اقدس الاهی، خود با کارگزاران غیبی‌اش نگهبانی از حریم وحی را به عهده گرفته‌اند:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (۲)

ما خود، این قرآن را فرو فرستادیم و ما خود نیز نگهبان آن هستیم.

در همان آغاز نزول آیات قرآنی، گروهی از عالمان متعصب و دانش‌مندان آشنا به احکام

و معارف تورات و انجیل و معتمدان عامه، به‌ویژه آنان که در ظاهر به آیین اسلام گرویده و رسالت پیامبر اکرم (ص) را گردن نهاده بودند، با ظاهری فریبکارانه و ترفندی زیرکانه، خود را ملجأ و مأوای بسیاری از توده‌های ناآگاه و چه بسا برخی از خواص ساده‌دل نشان دادند تا از این راه ضربه‌های مهلک و جبران‌ناپذیری بر پیکر اسلام و آیین نوپای محمدی (ص)، در این دوره وارد سازند. آنان راه را برای تفسیر و تأویل آیات قرآن کریم بر خود هموار دیدند و با وجود مخالفت و نهی صریح پیامبر اکرم (ص) از رجوع به اهل کتاب در فراگیری احکام و معارف دینی، عده‌ای شیفته موقعیت و منزلت علمی و اجتماعی آنان شدند و اهل کتاب از این راه توانستند اطلاعات و اخبار غیرواقعی را در درون فرهنگ عمومی جامعه و نیز متون دینی وارد سازند. با توجه به این که بسیاری از عالمان صدر اسلام از صحابه و تابعین، ارتباطی قوی با اهل بیت پیامبر (ع) نداشتند و برخی از مفسران آن روزگار، اخبار و اطلاعات «اهل کتاب» را از جمله منابع مهم تفسیر قرآن کریم دانستند، در تفاسیر ماثور اهل سنت و احیاناً شیعه که غالباً به منابع اهل سنت مستند بوده است در بیان و شرح برخی قصص قرآنی و وقایع تاریخی و مسائل اخلاقی و تربیتی و حتی موضوعات اجتماعی - سیاسی به گفته‌های آنان اعتماد شده و در نتیجه، مطالبی را از آنان نقل نموده‌اند که ریشه در کتاب‌های یهود و مسیحیت، به‌ویژه عهدین دارد یا رد پای آن‌ها را صرفاً می‌توان در اوهام و خرافات رایج در بین اقوام و ملل پیشین جستجو کرد.

آگاهی محققان اسلامی از حقد و کینه دیرینه یهود و وجود اخبار غیبی قرآن کریم بر مکر دائمی آنان و وجود شواهد معتبر و موثق تاریخی و تجربه‌های عینی از تحریف حقایق در طول تاریخ بشریت توسط قوم یهود، هشیاری و توجه فوق‌العاده اندیشمندان صاحب‌نظر در تفسیر و مباحث علوم قرآنی و حدیث را برانگیخت و موجب شد تا آنان بیش از پیش سعی در تهذیب و پالایش تفاسیر قرآن کریم و جوامع حدیثی نموده، اندیشه‌های وارداتی و خرافی و غیرواقعی بیگانگان و بدخواهان فرهنگ اصیل و ناب اسلامی را که به‌ویژه در قالب «اسرائیلیات» و عمدتاً از طریق اخبار - عالمان یهودی نوآیین و تازه‌مسلمان - به حوزه اسلام و متون مقدس دینی ما راه یافته است، با تمام توان به‌دقت شناسایی کنند و چهره ناب و پاک اسلام و حقایق بلند قرآنی را دور از هر

گونه شائبه و آلودگی، به جهان اسلام که تشنه حقیقت زلال و آیین ناب محمدی (ص) است، بهتر از هر زمان دیگر، بنمایانند و بدین ترتیب، دست نامحرمان و متجاوزان را از تعدی به حریم قرآن کریم و سنت و عترت معصومین (ع) کوتاه سازند.

از این رو، بررسی دقیق و گسترده در زمینه تفسیر به مآثور، منابع عمده تفسیری در دوره‌های مختلف، مزایا و معایب تفسیر نقلی، رابطه قرآن کریم با دیگر کتاب‌های آسمانی به ویژه تورات و انجیل، وجوه مشترک ادیان الهی، موضوع تحریف کتاب‌های آسمانی پیشین، چهره یهود در آینه قرآن کریم به ویژه گزارش‌های قرآنی درباره دسیسه‌ها و مکرهای شیطانی آنان، منشأ پیدایش و علل گسترش «اسرائیلیات»، زمینه‌ها و عوامل نفوذ آن‌ها در فرهنگ اسلامی، نقش حکام و خلفا در ترویج اندیشه‌های یهودی، منابع و مآخذ مهم اسرائیلیات، نقش قصه‌سرایان در نشر عقاید انحرافی در میان توده مردم، موضع‌گیری‌های پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت بزرگوار او (ع) و صحابه و تابعین آن حضرت در قبال اخذ و اقتباس از منابع غیراسلامی و رجوع به عالمان اهل کتاب، حکم نقل و روایت اسرائیلیات، چهره‌های معروف و برجسته در اخذ و نقل «اسرائیلیات» در دوره‌های مختلف، میزان اثرپذیری تفاسیر شیعه و اهل سنت از «اندیشه‌های وارداتی یهود» و همچنین، تطبیق و مقایسه برخی از موضوعات قرآنی در کتاب‌های تفسیری با مصادر اهل کتاب (عهدین)، نقد دیدگاه مستشرقان در باره «اسرائیلیات»، پیامدهای ناگوار نشر و گسترش این موضوعات در میان جوامع اسلامی و غیراسلامی، مسؤولیت سنگین مفسران و محققان اسلامی در برابر این نوع تحزکات زیرکانه دشمنان اسلام و شیعه از جمله موضوعات مهمی هستند که با پرداختن دقیق و کامل به آن‌ها ضرورت دارد و اهمیت پژوهش و تحقیق را در موضوع یاد شده به خوبی آشکار می‌نماید. (۱)

نگارنده امیدوار است توانسته باشد در حدّ توان خود با استمداد از خداوند متعال و در پرتو هدایت‌جویی از انوار مقدّس معصومین (ع) و عنایت ویژه حضرت بقیة الله

۱- بدیهی است در بسیاری از موارد، دفاع از شیعه مستلزم دفاع از اصل اسلام، بلکه دفاع از اصل دین است؛ زیرا ترکش تهاجم علیه ادیان دیگر، در نهایت متوجه شیعه نیز می‌شود و گاهی هدف و غرض اصلی از این‌گونه حملات، همانا تهاجم علیه شیعه و مکتب اهل بیت (ع) است.

الأعظم (عج) خدمتی ناچیز به فرهنگ اسلامی و قرآن کریم کرده باشد. در خصوص پیشینه موضوع، این نکته لازم به یادآوری است که کتاب‌ها و مقالات موجود، نشان‌گر آن است که پژوهش و تألیف در باره «اسرائیلیات» بیش‌تر مورد توجه عالمان اهل سنت بوده است و جز مقالات کوتاه و مطالبی پراکنده، کتاب مستقلی در این زمینه از نویسندگان شیعی کم‌تر مشاهده می‌شود. شاید بتوان گفت، دلیل اهتمام خاص دانش‌مندان عامه، به‌ویژه محققان عرب زبان معاصر، این است که مدخل ورودی «اسرائیلیات» و اندیشه‌های خرافی و غیرواقعی، غالباً جوامع حدیثی و تفسیری مربوط به اهل سنت است، از این رو، آنان زدودن اوهام و پالایش اندیشه‌های انحرافی را از آثار و تألیفات بر جای مانده از عالمان سلف ضروری دانسته‌اند، گرچه در بسیاری از موارد، به‌طور ناخواسته و ناخودآگاه، خود نیز در دام برخی از این «اندیشه‌های نادرست» گرفتار آمده‌اند و یا بیهوده تلاش کرده‌اند تا کار ناصواب پیشینیان خود را با انواع تأویل و توجیه ناروا، صواب جلوه دهند. در بخش‌ها و فصل‌های گوناگون، به مناسبت، آراء و اندیشه‌های مختلف و نقد و نظر آن‌ها مطرح خواهد شد.

مقدمه

موضوع تحقیق

موضوع این نوشتار عبارت است از «اسرائیلیات یا اندیشه‌های وارداتی یهود در تفسیر قرآن کریم». در این نوشتار، به دنبال دست‌یابی به پاسخ برای پرسش‌های زیر هستیم:

- ۱) آیا یهود و نصارا در صدر اسلام، یکی از منابع مهم تفسیری بوده‌اند؟
- ۲) دیدگاه شیعه در خصوص منابع تفسیر قرآن چیست؟
- ۳) علل و اسباب ضعف تفسیر نقلی (روایی) چیست؟
- ۴) ارتباط قرآن با کتاب‌های آسمانی پیشین به ویژه تورات و انجیل چگونه است؟
- ۵) آیا بعضی از معارف قرآنی از تورات و انجیل گرفته شده است؟
- ۶) آیا محتویات عهدین مورد تایید و تصدیق قرآن کریم است؟
- ۷) دیدگاه قرآن کریم درباره اهل کتاب، به ویژه یهودیان، چیست؟
- ۸) میزان تأثیر و تأثر متقابل فرهنگ یهود با فرهنگ اسلامی چقدر و چگونه بوده است؟
- ۹) «اسرائیلیات» به طور مشخص از چه زمانی و با چه انگیزه‌هایی و به دست چه عناصری پدید آمده و گسترش یافته است؟
- ۱۰) واکنش و موضع‌گیری پیامبر اکرم (ص)، اهل بیت (ع) و صحابه در برابر اخبار اهل کتاب چه بوده است؟
- ۱۱) میزان روی‌کرد مفسران شیعه و سنی و موضع آنان در قبال «اسرائیلیات» تا چه حد و چگونه بوده است؟